

de geldt bepaald ook voor de zorgvuldigheid van de laatste hand, waaraan het blijkbaar heeft ontbroken. Alle drie de hoofdstukken worden namelijk in min of meerdere mate ontsierd door een meer dan passabel aantal spel- of zetfouten, verschrijvingen, onjuiste persoonsvormen, gebroken zinnen en andere kleine ongerechtigheden. Dat misstaat in een dergelijke fraai uitgegeven monografie van dit gehalte.

Ter afsluiting van deze bespreking stel ik vast dat mijn op- en aanmerkingen niet weg-

nemen dat de drie auteurs van dit werk het moeilijke karwei van een beschrijving van de ridderschap van Overijssel door de eeuwen heen tot een goed einde hebben gebracht. Zij hebben daarmee een solide platform opgericht van waaruit verder onderzoek naar de geschiedenis van de adel van Overijssel en van dit gewest in het algemeen met vrucht kan worden verricht.

M.A.M. Franken

DE HELE ZUID-NEDERLANDSE ADEL IN EEN STANDAARDWERK GEVAT

Recensie van Paul Janssens, *De evolutie van de Belgische adel sinds de late middeleeuwen. Geschiedenisprijs 1989* (Gemeentekrediet. Historische Uitgaven. Reeks in-8° nr. 93), Brussel, 1998 (ook verschenen als *L'évolution de la noblesse belge depuis la fin du moyen âge. Prix d'histoire 1989* (Crédit Communal. Collection Histoire in-8° nr. 93), Bruxelles, 1998).

Het hier besproken boek moet worden beschouwd als de apotheose van een bijzonder ambitieuze en lang volgehouden onderzoeksinspanning. Het is een bewerking van het proefschrift *Standenongelijkheid. Het adelsbeleid in de Zuidelijke Nederlanden van de vijftiende tot de negentiende eeuw*, dat Paul Janssens een decennium eerder aan de Leuvense universiteit had verdedigd. In de tussentijdse jaren liet hij, samen met Luc Duerloo, nog het vierdelige *Wapenboek van de Belgische adel* verschijnen. De ongeveer 3100 in Brussel, Madrid, Simancas en Wenen bewaarde en door de auteur geïnventariseerde en bestudeerde zeventiende- en achttiende-eeuwse verzoeken tot toekenning van een adellijke onderscheiding aan inwoners van de Zuidelijke Nederlanden vormen de grondstof van deze drie publicaties. Een alfabetische lijst van al die dossiers, met archiefverwijzingen, is dan ook geheel terecht als voorlaatste bijlage in dit boek opgenomen. Daarna volgt nog, als orgelpunt, een 'glossarium van adellijke termen' waarin de lemma's helder en precies worden verklaard.

Een uitgebreide bibliografie en acht

hoofdstukken gaan aan deze bijlagen vooraf. Zoals gebruikelijk in Franse en Belgische academische publicaties opent het boek, na een korte inleiding, met die bibliografie. Hoewel die maar liefst 86 pagina's en naar schatting 1500 titels telt, vertoont ze toch enkele manco's. Zo heeft de auteur, naast enkele monografieën over buitenlandse toestanden slechts 'alle Belgische werken waarvan de lectuur ons onderzoek heeft beïnvloed' opgenomen. Dit lijkt me een rijkelijk vaag selectie criterium. Bovendien werd de bibliografie begin 1988 afgesloten. De lezer die recentere titels met betrekking tot het onderwerp zoekt, wordt naar een andere, in Nederland moeilijk verkrijgbare, publicatie uit 1994 verwezen.

In het eerste hoofdstuk van de eigenlijke tekst beklemtoont Paul Janssens hoe de Bourgondische hertogen en hun Habsburgse opvolgers eertijds hun positie aan het hoofd van de adellijke piramide hebben versterkt door nieuwkomers in de adelstand op te nemen en door aan de gevestigde leden adellijke titels toe te kennen. Filips II's adelsedit uit 1595 vormde de kroon op het werk. Voortaan zou de vorst het monopolie op het toekennen van adellijke onderscheidingen bezitten. Het verwerven van adeldom door sociale assimilatie werd zo voorgoed onmogelijk.

Tijdens de daaropvolgende decennia verbonden de Spaanse monarchen de toekenning of de verhoging van een adellijke titel steeds minder vaak aan het bezit van een bepaald goederencomplex en steeds vaker aan de persoon van de gunsteling en zijn nakomelingen. Deze evolutie was omstreeks

1685 voltooid. Merkwaardigerwijze ging er in de Zuidelijke Nederlanden geen inflatoir effect uit van die doorbraak van naamgebonden titels (p. 204). Wel verloren edellieden ten gevolge hiervan geleidelijk de meeste van hun bijzondere voorrechten. Tevens verkregen adellijke nieuwkomers slechts mondjesmaat toegang tot de gewestelijke statenvergaderingen. Dit proces wordt beschreven in het tweede hoofdstuk.

Wilden de opeenvolgende vorsten hun monopolie op adelsverheffingen behouden dan moesten ze de strijd aanbinden tegen eenieder die zich onterecht op een adellijk statuut beriep. Anderzijds kon de vervolging van zulke lieden slechts slagen indien ze breed in de samenleving werd gedragen. Daarom konden overrijverige wapenofficieren, die met deze taak waren belast, lang niet altijd op de onvoorwaardelijke steun van de regering rekenen. Deze ambtenaren komen in hoofdstuk drie dan ook naar voren als ietwat zielige, bekrompen mannen.

Toch hadden ook zij belang bij de verlening, erkenning of toekenning van een adellijke status of een (hogere) titel aan de notabelen in hun ambtsgebied. Sterker nog, vele wapenofficieren verdienden daar flink aan. Uit hoofde van hun beroep doorgrondten deze mannen de ingewikkelde procedure die daarbij moest worden doorlopen beter dan wie ook. Bovendien beschikten ze meestal over goede contacten aan het hof van de landvoogd of van de vorst. Ze waren dan ook makkelijk te verleiden om tegen flinke betaling te bemiddelen bij het doorlopen van die procedure. Deze gang van zaken reconstitueert de auteur nauwgezet in hoofdstuk vier.

De hoofdstukken vijf en zes bieden een uitvoerige analyse van de dossiers die met het oog op deze procedure werden aangelegd. Hieruit blijkt onder andere hoe de doorbraak van de briefadel in de Zuidelijke Nederlanden precies samenviel met de oprichting in 1588 van de Madrileense Raad die het beleid voor deze landen moest gaan sturen. Verder toont Paul Janssens duidelijk aan dat de schommelingen in de economische conjunctuur geen enkele invloed hadden op de toekenning van adelsbrieven. Ook maakt de auteur aannemelijk dat noch het adelsbeleid van de Spaanse Habsburgers noch dat van

hun Oostenrijkse opvolgers stoelde op venaliteit. Kernachtig concludeert hij: 'Adel was niet te koop' (p. 280). Zonder dat hij dat met zoveel woorden bevestigt, versterkt Janssens' vaststelling de *communis opinio* onder Belgische historici als zou het absolutisme zich in deze streken slechts in een bijzonder milde gedaante hebben vertoond. Het verkopen van adellijke onderscheidingen druiste immers in tegen de belangen van de Zuid-Nederlandse elites en zonder hun medewerking kon een afwezige soeverein die landen niet besturen.

In de laatste twee hoofdstukken beschrijft Paul Janssens hoe de Belgische edellieden de opeenvolgende revolutionaire stormen die van 1789 tot 1848 door geheel Europa woeden verhoudingsgewijze goed doorstonden. Dit lukte hen omdat de meesten van hen de tekenen des tijds verstonden en zich daaraan aanpasten. Deze vaststelling betreft niet alleen de fysieke en mentale maar ook de economische veerkracht van de adel. Dankzij de Industriële Revolutie groeide de nationale rijkdom spectaculair. Een flink deel van die nieuwe weelde kwam bij de burgerij terecht. Maar dit betekende niet dat de adellijke vermogens teloor gingen. Alleen hun soortelijk gewicht in het totaal van de volkshuishouding daalde.

Dit boek biedt wat de titel belooft: Paul Janssens brengt de ontwikkeling van de Zuid-Nederlandse adel van de vijftiende tot de negentiende eeuw op bijzonder overtuigende, haast dwingende wijze in kaart. Dit is een fenomenale prestatie. Maar ze eist een tol van de lezer. Die vindt hier geen smeuge verhalen. De ontmoedigende hoeveelheid tabellen en grafieken en de bijwijlen in een loodzware taal gegoten ideeënspongen van de auteur bieden geen zicht op de levens van individuele edellieden. Naar ik hoop komt Paul Janssens daar in een volgend boek aan toe. Niemand dan hij is beter geplaatst om het te schrijven.

Hans Cools